

ВІДГУК

офіційного опонента
доктора філологічних наук, професора,
професора кафедри української мови та прикладної лінгвістики
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Ніки Оксани Іванівни
про дисертацію Парка Сіина
“Фонемна структура словоформ у готській мові: моделі побудови”,
поданої на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії
зі спеціальності 035 Філологія
(Київ, 2020. 255 с.)

Сучасна фонологія, завданням якої є вивчення фонемної структури мовних одиниць і функційного взаємозв'язку системи фонем із макросистемою мови та із двома іншими її системами – лексичною та граматичною, а також з універсальним людським потенціалом творення звуків та перцепції, демонструє тенденцію до нових пошуків у царині еволюції фонемних систем та фонематичних опозицій для визначення закономірностей сполучуваності, обмеженої сполучуваності та несполучуваності фонем, а також у галузях діахронічної, синхронічної морфології та морфонології, теорії універсалій тощо (Р. В. Васько; V. Ya. Plotkin; I Rauch).

Логічно вписуючись у парадигму системно-семіологічної лінгвістики, структурна фонологія змістила акценти наукових досліджень від вивчення фонемних систем та універсальних інвентарів "розрізнявальних ознак", що представляють "фонетичні можливості людини" (N. Chomsky), до конкретної їх реалізації в кожній окремій мовній системі на різних історико-хронологічних етапах становлення фонетико-/акустико-фонологічної ідентичності значущих мовних одиниць, у тому числі й словоформ.

Важливість вирішення цієї наукової проблеми актуалізується і в межах теорії інформації, одним із завдань якої є кількість інформації, що міститься в мовленнєвому сигналі, який за каналом зв'язку передається від мовця до слухача, кодування та декодування дискретних джерел інформації тощо.

Надзвичайно важливим у цьому зв'язку є реалізація конструктивного потенціалу фонематичної системи мови для формування звукових оболонок словоформ і ступінь функціонального навантаження фонем для забезпечення максимальної диференціації словоформ, оскільки будь-яка зміна у фонемній оболонці словоформи неминуче спричинить зміну значення.

Виходячи з окресленої проблематики, дисертація Сіина Парка становить вагомий внесок у розроблення нових фонологічних концепцій, типології фонемних систем, принципів фонемної комбінаторики, нових теоретичних положень діахронічної та синхронічної фонології германських мов.

Саме такі фонологічні студії є перспективними з позицій квантитативно-дистрибутивного підходу, який дає змогу дослідити фонемну структуру словоформ готської мови, писемна спадщина якої у хронологічному вимірі є найближчою до спільногерманської мовної єдності, а готська мова успадкувала риси, притаманні як індоєвропейській прамові, так і тим мовам, що у процесі своєї еволюції пройшли шлях від кореневого ізолятивного типу через стадію аглютинації до граматичного флективного типу.

Укладання інвентарю комбінаторних моделей словоформ готської мови з виявленням частоти та функційного навантаження фонем, визначенням ядерних та периферійних моделей, аналізом фонемної комбінаторики голосних і приголосних уможливорює встановлення закономірностей, обмежень і заборон на комбінаторику фонем.

Актуальність дисертації підсилюється ще й необхідністю застосування положень кінемної теорії про внутрішньофонемну та міжфонемну комбінаторику первинних фонологічних одиниць, що розкривають механізми сполучуваності, обмеженої сполучуваності та несполучуваності фонем у межах словоформи.

Дисертант поставив перед собою дослідницьку мету, яка чітко корелює з актуальністю заявленої для вивчення наукової проблеми (с. 19-20 дис.), й

сформулював конкретні завдання, що демонструють послідовність її реалізації, – і це вже заслуговує на позитивну оцінку точності дисертаційної праці.

Для реалізації мети дослідження вдало дібрані й ефективно застосовані методи, методики і прийоми **дослідження** (с. 20-21 дис.), основним з яких є *квантитативний метод* – для встановлення кількості словоформ, текстової частоти їх використання, розподілу за групами (18) залежно від довжини словоформ у фонемах, а також підрахунку комбінаторних моделей (656), що складають ядро системи (24), основну систему (71) та периферію (585). Звісно, що під час аналізу мовного матеріалу було враховано застосування *статистичного методу* – для обчислення середньої довжини словоформи та ступеня її коливання. Оскільки робота переважно виконана у межах класичної структурної фонології, то структурний метод із його методикою *дистрибутивного аналізу* залучався на всіх етапах дослідження – для виявлення дистрибуції фонем, закономірностей сполучуваності приголосних і голосних фонем у межах словоформи, приголосних фонем у консонантні групи в ініціальній та фінальній позиціях, і голосних фонем у вокалічні групи в ініціальній, медіальній та фінальній позиціях. Щоправда, постає запитання, чому тут не було згадано використаний у роботі семантичний аналіз, на основі якого дисертант визначав ЛСГ досліджуваних словоформ готської мови.

Обґрунтованість і вірогідність отриманих наукових результатів не підлягають сумніву, оскільки підкріплені достатньою кількістю опрацьованого фактичного матеріалу, який складають 9443 словоформи готської мови (їх частота у манускриптах готської мови становить 67464 слововживання), дібрані шляхом механічної вибірки з реєстру готських словоформ Tollenaere, F. de, & Jones, R. (1976). *Word-Indices and Word-Lists to the Gothic Bible and Minor Fragments*. Leiden: E.J.Brill.

Загальна оцінна характеристика дисертації має бути доповнена й експертними відомостями про структуру дисертації, що складається зі

вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (323 позиції, з яких 179 – іноземними мовами), списку лексикографічних джерел (6 позицій), списку ілюстративного матеріалу – 2 позиції та 2-х додатків. Повний обсяг дисертації становить 255 сторінок, основний зміст викладено на 183 сторінках.

У першому розділі дисертації **“Діахронно-синхронічні засади вивчення фонемної комбінаторики словоформ у готській мові”** Парк Сіин, спираючись на праці вітчизняних і зарубіжних мовознавців, послідовно підходить до визначення понять “фонема”, “фонематична опозиція”, “кінема” (В. Я. Плоткін), “морфема” (О. С. Кубрякова), “слово”, “словоформа” (О. І. Смирницький), “комбінаторика”, “канонічна форма”, “модель” (Ch. Hockett) в їхній дотичності до основного терміна дисертації – “фонемна структура”.

Розглядаючи теоретичний доробок різних лінгвістичних шкіл, дослідник солідаризується з визначенням фонемі автором кінемної теорії В. Я. Плоткіним, що “фонема є стандартним для конкретної мови блоком первинних фонологічних одиниць – кінем” (с. 100 дис.). У дисертації це визначення є основним і послідовно використовується на всіх етапах дослідження, інші ж трактування фонемі також проаналізовані в обґрунтуванні вибору терміна.

Доволі коректно автор оперує й поняттям комбінаторика кінем, зокрема при розрізненні двох її видів: комбінаторики внутрішньофонемної і комбінаторики міжфонемної, послідовно реалізованої у часі (Васько, 1997; Plotkin, 2008). Дисертант послідовно доводить, що правила першої та другої є специфічними для кожної окремої мови та є основним критерієм для розкриття механізму сполучуваності, обмеженої сполучуваності та несполучуваності фонем.

Стиль викладу в теоретичному розділі відповідає вимогам наукового жанру, всі зацитовані фрагменти мають відповідні покликання на праці, хоча й не позбавлений окремих огріхів та подеколи тривіальних узагальнень.

У другому розділі дисертації **“Методологія аналізу фонемної комбінаторики у словоформах готської мови”** дослідник намагається пояснювати кожен свій крок науковими переконаннями, кількісними та статистичними обчисленнями даних, отриманих у результаті застосування розробленої ним комплексної методики.

Усі методичні процедури були спрямовані на дослідження фонемної структури словоформ готської мови та встановлення комбінаторних типів цих одиниць.

Аналізуючи наявні у фонології праці, С. Парк залучає до свого дослідницького інструментарію вже неодноразово апробовані методики, зокрема квантитативні, дистрибутивні, статистичні тощо, які, на його думку, дають можливість підтвердити припущення про те, що фонемна структура словоформ готської мови залежить від внутрішньої будови фонем, які входять до її складу, а також від конфігурації парадигматичної системи фонематичних опозицій. Також автор дисертації висловлює думку про те, що формування системи фонем і системи фонематичних опозицій у період становлення готської мовної системи змінили конфігурацію парадигматики й синтагматики первинних фонологічних одиниць – кінем, внаслідок чого відбулися також і зміни у механізмі сполучуваності фонем. Для доведення цієї тези дисертант обґрунтовує доцільність застосування дистрибутивної методики. У зв'язку з цим хочу запитати в аспіранта, а чому в роботі не застосовано процедуру валентного аналізу як одного з ефективних прийомів структурних методик, адже в роботі вивчається словоформа як одиниця граматичної системи.

Якщо взяти до уваги твердження автора про те, що модель комбінаторики фонем у словоформі представлена канонічною формою, де С – будь-яка приголосна фонема, а V – будь-яка голосна фонема, то тут здебільшого акцент припадає на граматичну форму, що утворена певною сполучуваністю фонем. Утім, це мої міркування, можливо, автор подискутує щодо цього уточнення під час захисту роботи.

Дослідження моделей побудови фонемної структури словоформ готської мови здійснювалося на матеріалі манускриптів готської мови, з яких шляхом механічної вибірки (підрозділ 2.3. дис.) були дібрані словоформи, що розподілялися за довжиною щодо сполучуваності фонем (від однієї до дев'ятнадцяти фонем).

У третьому розділі **“Фонемні характеристики канонічних словоформ готської мови”** автор шляхом механічної вибірки дібрав для аналізу 9443 словоформи з частотою 67464 слововживання у готських манускриптах. Основним теоретичним припущенням автора є те, що система готської мови накладає обмеження на таку зовнішню структурну характеристику словоформ, як їх довжина у фонемах. З огляду на кількість фонем, що конституюють словоформу, у дисертації встановлено вісімнадцять груп словоформ, кожна з яких представлена словоформами певної довжини. Усі узагальнення і квантитативні обчислення наведено в табл. 3.1.1 на с. 116 дис., з якої видно, що словоформ, довжиною у вісімнадцять фонем, у досліджуваному матеріалі не зареєстровано. Обчислено також середню довжину словоформи у готських манускриптах, яка становить 7,40 – 7,44 фонем. Загалом хочу підкреслити компетентність автора здійснювати математико-статистичні обчислення, узагальнювати їх у таблицях і коментувати кожний квантитативний крок із попередніми висновками і поясненнями.

Наступну тезу, яку С. Парк намагається довести на матеріалі готських словоформ, то це виявлення продуктивності кожної з них залежно від кількості фонем у словоформі. Найбільш уживаними встановлено словоформи, довжина яких становить п'ять, шість, сім, вісім і дев'ять фонем.

На основі цих спостережень за кількісною поведінкою фонем у словоформах, зроблено висновок про те, що зі збільшенням довжини словоформи у фонемах зменшується кількість словоформ: встановлено, що словоформ, довжиною від одинадцяти до п'ятнадцяти фонем, значно менше, а шістнадцяти-, сімнадцяти- та дев'ятнадцятифонемні словоформи

представлені поодинокими прикладами. Показово, що кожне припущення аспірант підтверджує кількісним і якісним аналізом, систематизованим у показниках, зокрема і відсоткових у таблицях.

Фонемна структура словоформи є важливою ознакою структури мови. З огляду на це, аналіз сполучуваності двох класів фонем (голосних і приголосних) дисертант завершив укладанням інвентаря комбінаторних моделей словоформ. Всього встановлено 656 канонічних форм, за якими побудовані усі словоформи.

Проведений автором аналіз саме канонічних форм свідчить про те, що мовна система готської мови використовує лише їх незначну кількість, адже 656 словоформ канонічної будови зафіксовано з понад одного мільйона. Зі збільшенням довжини словоформи кількість теоретично можливих КФ зростає, а ймовірність їх реалізацій знижується. Відсоток використання системою готської мови комбінаторних моделей фонемної структури надзвичайно малий і становить 0,0625% від їх теоретично можливої кількості.

Ще одним, не менш важливим висновком автора є його декларація про те, що роль кожної канонічної форми в системі мови визначається її моделювальною силою, тобто частотою використання словоформ, побудованих за певною комбінаторною моделлю. До ядра системи і до основної системи (F.Daneš; J. Vachek) входить 71 канонічна форма, довжиною від однієї до восьми фонем, що моделюють понад 90% усіх слововживань. Решта 585 КФ належать до мовної периферії. Частота їх використання у готській мові становить менше 10%. Ці висновки, безумовно, становлять вагомий внесок у розбудову діахронічної фонології мертвих мов, до яких належить і готська мова, є новими і самостійними узагальненнями автора рецензованої дисертації.

У четвертому розділі **“Моделі фонемної комбінаторики у словоформах готської мови”** представлено результати дистрибутивного аналізу фонемної сполучуваності у словоформах готської мови. Автор

дисертації довів, що фонемна структура словоформ готської мови успадкувала риси кореневого, аглютинативного та флективного граматичних типів, до яких належали на різних еволюційних етапах розвитку спільноіндоєвропейська та спільногерманська мови.

Аналіз фонемної структури словоформ готських рукописів свідчить про наявність усіх притаманних цим граматичним типам комбінаторних моделей фонемних оболонок значущих мовних одиниць, а частота використання цих моделей дозволила встановити закономірності сполучуваності, обмеженої сполучуваності та несполучуваності фонем.

Зокрема, встановлено, що найпоширенішою моделлю фонемної комбінаторики у словоформах готської мови є послідовна реалізація приголосних і голосних фонем, що є результатом ускладнення кореневої морфеми, яка збігалася із прикритим закритим складом (CVC), суфіксальною голосною фонемою, що виконувала функцію показника основи, перетворюючи таким чином односкладову кореневу морфему у двоскладову основу ($CVC + V = CV + CV$) із типовою фонемною структурою (É. Benveniste) у вигляді послідовності двох прикритих відкритих складів.

Автор також обчислив частоту словоформ із послідовною реалізацією приголосних і голосних фонем та констатував, що вона становить 53,79% від усієї сумарної частоти зареєстрованих у готських манускриптах словоформ. Також він підрахував, що така сполучуваність виявлена у 2329 з 9443 словоформ, що становить 24,66% усього реєстру словоформ, 3,5% – усього інвентарю КФ зі встановлених 656.

Звертаючись до процедури дистрибутивного аналізу на цій стадії дослідження, С. Парк виявив у 7114 словоформах, що моделюються 633 канонічними формами, ініціальні та фінальні консонантні та ініціальні, фінальні та медіальні вокалічні групи, комбінаторика яких залежить і від позиції, яку вони займають у словоформі, і від конфігурації внутрішньофонемної синтагматики кінем.

Що стосується кількісних показників словоформ, які містять консонантні групи у готських рукописах, то вони становлять 5038, 5571 та 1315 слововживань, що моделюються 13, 141 та 138 канонічними формами.

Зауважимо, що в дисертації такі показники названо “текстовою частотою” словоформ. Постає запитання, що дослідник розуміє під частотою словоформ, а що – під кількісними уживанням і чи послідовно розрізняє ці неоднакові квантитативно-статистичні обчислення.

Також автор робить висновок, що три фонемні: /h^w, z, j/ взагалі не беруть участі в комбінаториці двофонемних ініціальних та чотири фонемні /p, h^w, w, j/ – у трифонемних консонантних групах. На нашу думку, варто докладніше з’ясувати та аргументувати, чому саме ці фонемні не сполучаються в згаданих позиціях конкретних моделей словоформ. Як на мене, то цей недолік є характерним для дослідження С. Парка, яке переважно має констатувальну позицію автора, а не інтерпретативну. Хоча для дисертації рівня доктора філософії цього, можливо, і достатньо.

Констатацію простежуємо і в таких твердженнях автора, як-от: комбінаторика приголосних фонем в ініціальних і фінальних консонантних групах підпорядкована принципу сонорної ієрархії зі зростанням в ініціальній позиції та спадом – у фінальній позиції. Доречно уточнити: чим це зумовлено, які причини виявлених асиметрій.

Автор зробив висновок щодо сполучуваності голосних фонем у вокалічних групах і встановив, що вона є менш регулярною порівняно з приголосними фонемами. Зареєстровано 6 ініціальних, 18 фінальних та 26 медіальних двофонемних вокалічних груп. Кількість словоформ, що містять вокалічні групи в ініціальній, медіальній та фінальній позиціях, становить 257, вони моделюються 120 канонічними формами. Відзначимо, що дисертант пояснює, чим зумовлена така сполучуваність і пише: комбінаторика фінальних вокалічних груп зумовлена морфологічною системою мови, реалізація медіальних вокалічних груп – морфологічною й історично морфосинтаксичною системами готської мови. Ініціальні вокалічні групи

реалізовані лише у словоформах негерманського походження, що позначають церковні терміни та власні назви біблійних персонажів, які були запозичені перекладачами шляхом транскрипції з давньогрецького оригіналу Біблії. Вище я зазначала, що в роботі не вказано залучення семантичного аналізу, на основі якого було встановлено ці ЛСГ.

Переходячи до дискусійної частини відгуку, хотілося б наголосити на загальній позитивній оцінці дисертації Сіна Парка. Однак, враховуючи складну природу предмета наукового аналізу і той факт, що фонемна та субфонемна структура словоформи є, з одного боку, результатом дії структурних, функційних і антропофонічних чинників, а з іншого, – зумовлюється впливом фонологічних, морфонологічних, морфологічних, синтаксичних та ін. чинників, хочу окремо зупинитися на тих моментах, які потребують додаткових коментарів від автора:

1. Теоретичні засади дослідження, окреслені автором, належно обґрунтовані та включають поняття фонемі як одиниці фонемного рівня. Однак, у тексті дисертації зустрічаються й такі поняття, як “фонологічний рівень” (с. 26, 195), “фонологічний аналіз” (с. 74, 106), “фонологічна структура” (с. 103), “фонемна структура” (с. 88, 110, 150), “фонематична опозиція” (с. 35, 150, 162), якими час від часу оперує дослідник. На нашу думку, варто пояснити паралельне використання термінів, наприклад, “фонологічна структура” (с. 103) і “фонемна структура” (с. 88, 110, 150). Якщо вони є синонімами, то чому тоді фонема не розглядається одночасно і як одиниця фонологічного рівня?

2. Відомим є визначення фонемі Р. Якобсоном як одиниці, що виконує смислорозрізнявальну функцію і характеризується низкою диференційних ознак. У цьому разі виникає питання: як корелюють останні з первинними фонологічними одиницями – кінемами?

3. Потребує аргументованої інтерпретації твердження автора про те, що готські дієслівні словоформи є превербами з рефlekсами спільноіндоевропейських синтаксичних структур (для порівняння: с. 67 дис.).

4. На початку дисертації доцільно було б подати перелік основних термінопонять, у якому можна було б уточнити термінологічний інструментарій дослідження і полегшити стиль викладення матеріалу.

5. У тексті дисертації є окремі правописні неточності (с. 4, 6, 26, 27, 29, 48, 79 та ін.). Наприклад, за чинним правописом української мови потрібно писати *М. С. Трубецький* (Український правопис (2019) Київ, Наукова думка; параграф 144, п. 10, 11), а не *М. С. Трубецької* (с. 26, 78, 79 дис.).

6. Хочу запропонувати Сіину Парку на перспективу виконати аналіз фонемної структури словоформ інших давніх і сучасних германських мов із метою встановлення їх типологічної характеристики в діяхронії та синхронії.

Решту запитань і міркувань було мною висловлено в тексті відгуку і в робочому порядку, на які автор частково вже відповів, на деякі – зможе висловити свою думку під час захисту. Загалом зазначу, що критичні й дискусійні запитання не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованого дослідження, яке є ретельно й творчо виконаним, а його автор демонструє математичне опрацювання мовного матеріалу й належне вміння його систематизувати та узагальнювати.

Публікації автора повністю відбивають зміст дисертації. Достатньою є апробація результатів дослідження: Парк Сіин виступив із доповідями на *дев'ятьох міжнародних конференціях* різних рівнів. Основні положення й результати дисертації відображено в *одинадцяти* публікаціях: у 5 статтях у фахових виданнях України, в 1-й статті – у періодичному виданні іншої держави, в 1-й статті у науковому виданні іншої держави, що індексується у наукометричній базі Clarivate Analytics – Emerging Sources Citation Index – **Web of Science Core Collection**, тезах доповідей 4-х наукових конференцій різних рівнів.

Теоретико-методологічна концепція дисертації Парка Сіина ґрунтується на значному за обсягом списку опрацьованої наукової літератури.

Робота пройшла перевірку на плагіат і має високий відсоток оригінальності (понад 95%).

На підставі ретельного аналізу дисертації, фахових та інших публікацій, вважаю, що за своєю актуальністю, науковою новизною, теоретичним та практичним значенням одержаних результатів дисертація Парка Сіина “Фонемна структура слів у готській мові: моделі побудови” є самостійним завершеним дослідженням, яке відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України “Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії” від 06.03.2019 р. № 167, а його автор заслуговує на присудження ступеня вищої освіти доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія, галузь знань 03 Гуманітарні науки.

Офіційний опонент
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови
та прикладної лінгвістики
Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

 Ніка О. І.

